

Faxismoa eta frankismoaren harremanen inguruko hausnarketa

Jon Kortazar Billelabeitia

*Historian Graduatua. Doktoregaia
(UPV-EHU)*

Laburpena

Lan honetan, frankismoaren karakterizazioaren inguruko historiografiari errepasso bat egiten diot, batez ere Francoren erregimenaren eta faxismoaren arteko antzekotasun-harreman ideologikoei dagokionean. Historiografia klasikoak, faxismoaren definizio liberal zein marxistetatik abiatuz, erregimen hau karakterizatzeko orduan eskema estatiko bat erabiltzen

du, posizio antagonikoetatik bada ere: hau da, bai frankismoa totalitarioa baino autoritarioa zelakoan faxista zela ukatzen zutenen; zein totalitarioa zelakoan faxista zela baieztatzen zutenen arteko eztabaida planteatu izan da parametro klasiko hauetan. Historiografia berriagoak, ordea, frankismoaren eta faxismoaren arteko harremana modu dinamikoagoan ulertzen du, frankismoaren ezaugarri faxistak, berauen jatorria eta iraunkortasuna identifikatzen saiatuz; “faxismoaren aroak” baina gehiago iraun zuen erregimen honen “faxistizatze” maila aldakorra zela ondorioztatuz.

Hitz gakoak: faxismoa, frankismoa, faxistizatzea, Guda-ondoko garaia, nazional-katolizismoa, totalitarismoa, kontsentsu ez-demokratikoa, Francisco Franco, Falange Española, Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

Review

This paper examines the Historiography and the characterization of Francoist regime, focusing on the ideological relationship and similarities between Francoism and Fascism. Classic historiography, both from Liberal and Marxist perspectives, favored a static scope to define the aforementioned regime, resulting in contrasting theories: some of these historians tried to prove that this regime was “authoritarian” rather than “totalitarian”, thus denying its fascist nature; while others highlighted its Fascist nature emphasizing Francoism’s totalitarian essence. The contrasting theories provoked a vivid intellectual discussion. However, a more recent line of research in historiography leans towards a more dynamic approach, based on identifying the Fascist features of Francoism, together with their origin and their solidity; to conclude that the degree of “Fascistization” of this regime, which outlived the “Age of Fascism”, was fluctuating during its different stages.

Key words: Fascism, Franco-regime, Fascistization, Post-War times, national-Catholicism, totalitarianism, non-democratic consensus, Francisco Franco, Falange Española, Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

1.- Faxismoa eta frankismoa

Frankismoaren izaeraren inguruko eztabaidak tira-bira aunitz eragin ditu historialarien artean, batez ere, frankismoa faxismo gisa definitzerako edo ukatzerako orduan. Asko dira eztabaida hau “erantzun handia” ematera bideratu dutenak, hau da, frankismoa erregimen faxista ote den itauntzen duen galderari baiezeko edota ezezko borobil batekin amaitzen saiatu izan direnak; Alemania edota Italiako erregimenen antza handiagoa ote zuen edota 30 hamarkadan hainbeste ugaldutako eskuineko “diktadura autoritario, totalitario baino gehiago” hirien antza handiagoa zuen. Eztabaida honek, sarritan, pasio politikoekin zerikusia izan du, batez ere iraganaldian, frankismoaren norberaren ikuspegia eta termino akademikoak nahasi izan bait dira. Hala ere, erantzun garbi bat ematen saiatze horrek ez du eztabaida bukatu. Gaur egungo eztabaidetan, frankismoaren izaera, beste erregimen multzo bi horien elementuak bilbatuz osatzen

dela da historialarien arteko adostasuna (edo hobe esanda, adostasunerako abiapuntua). Nabarmena da baita ere, “erantzun borobil” bat ematearen anbizio hori behin gaindituta, eztabaidaren doinu politikoak behera egin duela eta doinu akademikoago batek gaina hartu duela.

Esan bezala ikuspegi tradizionalak bi dira; lehenak frankismoa “erregimen autoritario” bezala ezartzen du, hots “totalitario” gisa ukatu egiten du edota erregimen “totalitarioekiko” dituen ezberdintasunak azpimarratzen ditu, frankismoarentzat “autoritario” izendapena ezarriz. Espainiako kasua parametro horien arabera ikertu zuen lehenetako bat, Juan Jose Linz dugu. Linzen arabera, frankismoa “totalitarioa” baino “autoritarioa” zela ezartzeko, ideologia batu eta indartsu baten gabezia, hori dela eta erregimen barruan ematen zen “aniztasun mugatua” (Linzen arabera, frankismoa “mentalitate” bat zen “ideologia” bat baino), alderdi bakarraren ahuldadea eta aldekoen desmobilizazio politikoa (momentu batzuetan) izan ezik aipatu izan ditu (Linz, 1978).

Asko izan dira Juan Jose Linz kritikatu izan dutenak. Batzuen arabera, Linzen argudioak formulatu ziren garaiko frankismoa, hau da, 60 eta 70 hamarkadarako bakarrik balio dute, baina ez dute kontutan hartzen aurretikako frankismoa eta ezta ere frankismoaren barne eboluzioaren arrazoiak. Linzen azterketa asko jota frankismoaren epe bat ikertzeko baliagarria dela diote ikerlari hauek, adibidez Ismael Sazek. Sazen arabera, Linzen teorian ahistorizismoa aurkitzen dugu. Sazen arabera, Linzen teorian ez dugu aurkitzen inolako etapizaziorik, frankismoa bat eta bakarra izango balitz bezala hitz egiten omen du Linzek (Saz, 2004:153). Izan ere, Linzek erregimen bat “ez totalitarioa” dela esateko ematen dituen arrazoiak ez datoz bat frankismoa sortu zeneko garaiak ikertzeko; frankismoa sortu zenean eta kanpoko presiorik ez zuenean, ez baitzituen 60an Linzek aipatutako “irekiera” joera horiek erakusten (Fontana, 1996 eta Molnero-Ysas, 1997). Beste alde batetik, bada Linzi AEBen paradigma geopolitikoarekin bat etortzea leporatu dionik. Izan ere, erregimen “autoritario” eta “totalitario” horien arteko bereizketa AEBko eztabaidan bolo-bolo zebilen, Guda Hotzaren logikari jarraiki¹. Linzi egin zaizkion beste kritika batzuen artean, frankismoaren “intentzionalitate historikoa”, hau da, erregimen demokratiko baten kontrako Estatu kolpea eman eta diktadura luze bat ezartzeko zer arrazoi zeuden

¹ Linzen teoria hau Francoren erregimenaren aldekoek onartu eta publizitatu egin zuten, erregimena “totalitario” bezala ukatua izan zedin. Hala ere, honek ez du esan nahi sailkapen honen aldeko denak Francoren aldekoak izan behar zirenik, izan ere, erregimenaren kontrako historialariek ere erabili izan dute “erregimen autoritario” izendapena.

kontutan hartu ez izana, ezta ere zer klase sozialen sostenguarekin eta zer tentsio baldintzetan eman izan zen Estatu-kolpe hori (beste erregimen faxista batzuen analogoa izango zatekeena). Ismael Sazek aipatzen du halako “Paradigma liberalek” askotan “ahaztu” egiten dutela erregimen diktatorialek egiten dutena “zergatik egiten duten” azaltzea Sazen beste kritika bat, Linzek faxismoa ikertu bai, baina frankismoa berez hainbeste ez duela ikertzen da (Saz, 2004: 81 eta 153).

Linzi egin zaizkion beste kritika batzuen artean, kontzeptu batzuen zehaztasun falta izan da. Esaterako, frankismoa definitzeko erabiltzen duen “aniztasun mugatua” terminoa oso kritikatu izan da. Kritika hauen artean, termino ez zehatza omen dela, edozein erregimenei aplikatu ahal zaiona (Bracher, 1983; Burrin, 1988 eta Gentile, 1995 eta 2004), hankamotza omen dela (Sanz Hoya, 2008: 42-43), interes politikoen arabera mugitzea (Tuñon de Lara, 1977 eta Sanchez Recio, 1991)², klase ideologia ahaztea edota “zer baino zertarako zen” ez azaltzea (M. Tuñon de Lara eta I. Saz) edota “biguna” izatea (Tusell, 1996).

Linzen haritik, geroagoko beste ikerlari batzuek ikuskera hau garatu dute. Horien artean aurkitzen ditugu adibidez Stanley Payne edota Javier Tusell. Bi hauen ondorio orokorra frankismoa faxista ez zela da, nahiz eta faxismoa erregimen horren osagarri bat izan zela onartzen duten. Bi ikerlarion arabera, frankismoak osagarri faxistak zituen, baina ez ideologia zurrun eta sendo bezala, baizik eta ideologia aldakorra zuen. Konkrétuki, Tusellen arabera, Linzen “erregimen autoritario” (“totalitario” zenik ukatzearen zentzuan) esapiderekin guztiz ados ez badago ere, frankismo barruan “familiak” egotea zaila egiten du faxismotzat hartua ahal izatea erregimena. Tusellek “faxista” hitza, intentzio “moralekin” erabiltzearen tentaldiaren aurka ohartarazten du, frankismoa horrela izendatzearen atzean deskribapen zientifiko bat baino, norberaren arbuioa argi uztea edota “benetan txarra, zalantzarik gabe” zela argi uztea bilatuko balitz bezala.

Bestalde, badago beste tradizio bat, frankismoa “faxismo” bezala definitzearen aldekoa. Tradizio hau, marxismoari atxikitzen zaio, batez ere marxismoaren tradiziotik datozen ikerlariak ezarritako definizioen arabera da. Marxismoaren aldetik, definizio goiztiarretan ezagunena Georgi Dimitrov bulgariarrak, Internazional Komunistarekin lehendakari izan zenak eman zuen erakunde horren V Biltzar Nagusian, 1935 urtean.

² Ikusiko dugun bezalaxe, Sanchez Recio “pluralitasun mugatu” baino “koalizio atzerakoi” terminoa erabiltzen du, frankismoa osatzen zuten “talde” ezberdinek tradizio politiko ezberdina bat, baina helburu nahiko berdintsuak zituzten eta.

Dimitroven arabera, faxismoa “kapital handiaren begi-bistako diktadura terrorista” da (Dimitrov, 1976)³. Dimitrovek eskaintzen digun ikuspegiak, aurrean azaldu dugun Linzekiko beste ikuspegi guztiz ezberdin bat azaltzen digu. Izan ere, Dimitrov ez da hainbeste zentratzen eskuineko diktaduren barne ñabardurez, baizik eta eskuineko diktaduren “beharrizan historikoaz” edo “agertzeko arrazoiaz” (hau da, klase borroka batean langile klasearen indar politikoak, hots, Alderdi Komunistak, Sozialista edo sindikatuak zanpatzea). Hala ere, Dimitrovek eskaintzen digun deskribapenak ez ditu hainbeste ikertzen erregimen totalitarioen eta garai horietan Europan hainbeste ugaldutuzko eskuineko diktadura “autoritarioen” (hau da, bereziki faxistak ez ziren erregimenen) arteko ezberdintasunak. Dimitrovek batez ere klase borrokan erregimen horiek jokatzeko zuten paperetik aztertzen zuen arazoa. Kontutan hartu behar da Dimitrovek ordezkatzen zuen erakundeko kide ziren alderdiak, Europako herrialde gehienetan legez kanpo eta jazarriak zirela, eta beraz Dimitrovek eta Internazional Komunistak arazoa prisma honetatik aztertzea nahiko arrunta zen. Beste alde batetik, halako erregimen asko “arrisku komunista” uxatzeko sortu ziren (edota termino marxistak erabiliz, arrisku komunista uxatzeko burgesiak demokrazia diktaduraz ordeztu zuen), beraz Dimitroven analisiaren parte garrantzitsu bat “intenzionalitate historikoan” antzekotasunak topatzea nahiko garrantzitsua zela ondoriozta dezakegu⁴. Badago beste arlo bat Dimitroven azterketaren ardatzean: Estatu horiek (antikomunismoa euren *leitmotiv* edo behintzat osagarri garrantzitsuenetako bat gisa zutenek) SESBen kontra bat egiteko arriskua (eta arrisku hori saihestu beharra). Hori dela eta, SESBen kontrako fronte hori sor zezaketen Estatuak identifikatzea (hau da, “kapital handiaren begi-bistako diktadura” bai barrurako zein kanporako) zuen helburu. Gogora dezagun bide batez, Internazional Komunistaren V Biltzar Nagusi hori, Herri Fronte antifaxistak sortzearen erabakia hartu izan zuen Biltzar Nagusia izan zela. Hala ere aipatu behar da Dimitroven azterketaren meritua; hau da, faxismoa agertzeko arrazoi eta dinamika historikoa barnebiltzearena.

³ Bilduma honetan, Internazional Komunistaren V Biltzar Nagusiko lanak; 49-121 orr. (V Biltzar Nagusiari faxismoari buruz eta honi aurre egiteko langile klasearen eginkizunean buruzko txostena), 122-151 orr. (V Biltzar Nagusian faxismoari buruz emandako hitzaldia), 152-161 orr. (bukaera-hitzaldia) eta 162-166 orr. (gazteria antifaxistari buruzko hitzaldia, hasiera-hitzaldia). Faxismoari buruzko definizioa, 50 orr.

⁴ Faxismoan aditu den Ismael Saz irakaslearen arabera, faxismoa azaltzeko paradigma marxistak (hau da, faxismoa zergatik sortu zen, bere “beharrizan historikoaren” arabera ikertzen duenak) paradigma liberalak baino “potenzialitate handiagoa” du.

Dimitroven haritik tiraka, Espainiako frankismoaren kasuan azterketa hori aplikatu duenik ere izan da. Agian ezagunena, Manuel Tuñon de Lara historialari ospetsua izan da. Tuñon de Lararen aburuz, erregimen “autoritario” eta “totalitarioen” artean bereizteak ez du zentzurik; izan ere frankismoa “kapital handiaren begi-bistako diktadura” zen, beraz Tuñon de Lararen arabera, erregimena “faxista” gisa izendatzea (1977, 89-102). Tuñonen ustez, azken hamarkadetako “irekiera” edota “erlaxazioa” ez zen erregimenak bilatutako zerbait izan, baizik eta presioek (kanpoko zein barruko, hau da, jendearen erretxazoak) behartutako zerbait. Hori dela eta, erregimenak gehiago bilatuko zuen masen despolitizazioa ideologizazioa baino, baina ez erregimenak hala nahi zuelako. Tuñon de Larak Linzen metodologiarekiko egiten duen kritika bat, Linzek III Reichaldia eta frankismo osoa konparatzen zituela da, III Reichaldiarekin kronologikoki bat zetorren zatia konparatu gabe⁵.

Aldi berean, Josep Fontana historialariaren arabera, frankismoa 1939 urtean zenagatik ikertu behar dugu, 1939an batere kanpo presiorik gabe agertzen bait zaigu frankismoaren konposaketa aratza, eta baita ere hauen nahia (1986: 9). Hala ere, Fontanaren ikuspegiak arazo bat du, frankismoaren eboluzioa soilik kanpo presioetan edota kanpoko arrazoietan ikusi izana, hau da, auzia frankismoak ideologia bakar eta guztiz koherente bat izango balu bezala ikustea, frankismoaren barneko kontraesanak alde batera utziz (Saz, 2003 eta 2004).

Ildo honetan kokatzen dira beste ikerlari batzuk. Esaterako, Marti Marin i Corbera kataluniarraren arabera, Francoren erregimenaren eguneroko funtzionamenduak Alemaniakoarekin edota Italiakoarekin nahiko antzekoak izango ziratekeen (1998). Marti i Corberaren ildo nahiko antzekoa erakusten digu Julian Sanz Hoyak. Historialari kantabriarraren arabera, frankismoa oinarrian Estatu faxista bat izan zen, nahiz eta “modurik beteenean ez”. Sanz Hoyaren arabera, erregimena hainbat etapatan banatzea (etapa falangista, etapa nazional-katolikoa, etapa desarrollista eta abar) akats bat da, frankismoan zegoen faxismoa “epe batera” mugatzeko arriskua bait dakar. Izan ere, Sanz Hoyaren arabera, alderdi falangistak Ardatzaren porrotaren ostean autonomia galdu zuen, baina ez Francoren erregimen barneko nagusitasuna, ezta ere programa betetzeko gaitasuna (bere programa hein handi batean Francok betetzen zuela zioen). Sanz Hoyaren arabera, faxismoa erregimen frankistaren osagarri konsustantzial bat izan zen, ez aldi baterako osagarri bat. Sanz Hoyaren arabera, erregimen frankista –

⁵ Tuñon de Larari eginiko kritiken artean, frankismoaren “defaxistizazioa” kanpoko presioei soilik leporatzea da, frankismoa zerbait monolitikoa izango balitz bezala. Adibidez, Esteban Navarro, (1987).

Linzen terminoetan hitz egitearren- beti egongo zen erregimen totalitario batengandik gertuago erregimen “kontserbakor autoritario” batengandik baino.

Aurrean aipatu dugun paradigaren kasuan, hau da, frankismoa faxista ez zela aipatzen zuen paradigaren ikuspuntutik, argudio gehiago ere agertu izan dira, ikuspuntu hau garatuz, hots, hurbilago geratuz Tusell edo Payneren ikuspuntutik, Linzen lehen ikuspuntutik baino. Hauetako bat dugu Antonio Elorza, zeinek frankismoaren tentaldi faxistak aipatzen zituen, sinbologian batez ere, nahiz eta frankismoa osotasunean faxista zela esaterik ez dagoen (1996). Ikuspuntu honi jarraiki, beste ikuspegi bat Edward Malefakisek ematen digu (2000). Malefakisen arabera, frankismoaren errepresioak populazioa sektore zabalen “babesa” izan zuen, hori dela eta ezin da esan erregimen hori faxista zenik. Bestalde Malefakisen arabera, frankismoa beste erregimen faxistengandik bere “kontserbakortasunagatik” bereiziko litzateke. Puntu honetan, Sanz Hoyak aipatzen duen bezala, Malefakisengan faxismoaren ustezko osagarri “iraultzaile” edota “apurtzaile” horren gain-balorapena ematen da, edo beste modu batez esanda, behin alderdi faxistak gobernura iritsita, lehenagoko joera populistak galdu egingo zituzten, biraketa “kontserbakorra” emanaz (2008: 32-33). Malefakis ihardetsi duen beste pertsona bat Vicenç Navarro dugu (2001)⁶. Honek, Malefakisen argudio berdinak erabiliz, ondorioa beste bat dela esaten du, hau da, frankismoa faxista zela.

Frankismoa erregimen faxista gisa ukatzen duen paradigma honi ere kritikak egin zaizkio. Batzuk, azkeneko Julian Sanz Hoyaren kritika honek bezalaxe, frankismoak Italiarekin edota Alemaniarekin konparatuta zuen “gehiegizko kontserbakortasunaren” argudioa erasotzen dute⁷. Hauetako bat, Alfonso Bottirena dugu. Bottiren arabera, faxismoaren mundu-mailako joera bat da boterea hartuta “kontserbakor bilakatzea”, hots, joera populistak alde batera uztea (1991-92 eta 1998). Bottiren aburuz, frankismoa faxismoa dela ukatzeko argudio hau erabiltzen dutenak Renzo De Felice italiar historialariak erabilitako kontzeptuetan oinarritzen dira, baina kontzeptu hauek gaizki ulertzen dituzte, De Felice berak ere aipatzen bait du 30 hamarkadan italiar faxismoak egindako biraketa kontserbakorra. Bottiren aburuz,

⁶ Sanz Hoyak bat dator Navarroren kritikarekin, doinu “militanteegia” badarabil ere (Sanz Hoya, 2008:33).

⁷ Izan ere, askotan paradigma horren atzean (hau da, faxismoa “antikontserbakor” edota “apurtzaile” bezala ikustearen aldeko paradigaren atzean), faxismoa antiliberalismoarekin “antikapitalismoarekin” edo are sozialismoarekin parekatu nahi duten egileak ditugu. A. J. Gregor eta Friedrich Von Hayek ditugu joera honen adibide bi.

argudio defelicetar hau ondo ulertuz eta aurreko paradigma horri (frankismoaren faxismoa ukatzearenari) eutsiz, orduan italiar faxismoa faxista zenik ere ukatu beharko genuke⁸. Azken finean, Bottiren argudioak gauza bat azaleratzen du: faxismoa ez dela soilik mugimendua, erregimena ere badela, eta beraz bi prismak aztertu behar direla. Ezin da frankismoaren faxismoa gradua aztertu soilik falangeren “alkandora zaharrek” nahi zutenaren edo euren programaren arabera, desfase hori Italiako faxisten boterera heldu aurreko programen eta Italiako erregimen faxistaren programen desfasearekin alderatzen ez bada behintzat.

Besta alde batetik, hainbatek salatu ditu Linzen “aniztasun mugatua” bezalako terminoak edota “autoritarismo” eta “totalitarismo” bezala izendatutako erregimenen arteko banaketa, oso argiak ez direlako (izan ere, erregimen totalitario beterik ezin daiteke egon, batek ere ez bait du lortu den-dena orobatzea). Beraz, hain erraz frankismoaren osagarri edota asmo totalitarioak “ezabatzea” ez litzateke zuzena izango. Izan ere, totalitarismoaren inguruan egon den eztabaidan parte hartu izan duten adituen arabera, totalitarioa ez da hainbeste “dena orobatzea” lortu zuen erregimen bat, baizik eta asmo hori zuen erregimen bat. Parametro horien arabera, frankismoa totalitarioa zela esateko hainbat arrazoi daude.

Bigarren paradigma haren aldekoak, hau da, frankismoa faxismoa denaren aldekoak, esan bezala, tradizio marxistatik datoz. Lehen aipatu ditugu tradizio honen jarraitzaileen klabe batzuk, adibidez, eskuineko diktaduren klase izaera eta klase borrokan hartzen duten lekua aztertzearena edota “zergati historikoari” so egitearena. Nazioarte mailan, paradigma hau gehien hezurtu dutenak lehen aipatutako Dimitrov bulgariarra eta 70 hamarkadan Nikos Poulantzas heleno-frantziarra ditugu (1979). Paradigma honen arabera, frankismoa faxismoa izango litzateke, izan ere eskuineko diktadura atzerakoi eta errepresibo baten koadroarekin bat egiten bait du. Espainiako historialarien kasuan, lehen aipatutako Marti Marin eta Josep Fontana alde batera utzita, Julian Casanovak, adibidez paradigma horri jarraitu egin dio. Casanovaren arabera, Espainiako erregimena Alemania eta Italiakoak jaio ziren testuinguru berdinean (krisi egoera bat, ekonomikoa zein politikoa, langile mugimenduak aurrera egin zezakeen momentu bat eta testuinguru horretan burgesiak biraketa autoritario bat ematen du) jaio ziren, beraz analogiak begibistakoak dira. Casanovaren arabera, frankismoa

⁸ Eztabaidaren kirrua gehiago kiribilduz, argudio hau jarraituz baina irauliz, Emilio Gentile historialariaren arabera, behin boterean sendotuta italiar faxismoak antza handiagoa izango zuen “diktadura mussolinitar” batena hasierako faxismoarena baino.

“atzerakoien prozesu kontrairaultzailea, bortitza eta muturrekoa” izan zen (1992). Bide beretik ageri zaigu Angela Cenarro adibidez. Cenarroren arabera, frankismoa, funtsean, “elite zaharren errepresio gogorra izan zen, ohiko bideek huts egiterakoan aukeratutakoa” (1998).

Ildo honi jarraituz zenbait ikerlarik aipatu dute hasierako “benetako faxista” kopuru eskasa (Falangek II Errepublikan oso emaitza pobreak atera zituen). Horien artean dugu Paul Preston britainiar historialari ezaguna, frankismoan aditua dena. Prestonen arabera, hasierako alderdi faxistak hain jarraitzaile gutxi izateak ez du esan nahi frankismoa “ez-faxista” izan zenik, izan ere, eskuineko indar askok faxismoranzko biraketa egin baitzuten II Errepublikaren garaian, batez ere Herri Fronteak hauteskundeak irabazi ondoren (1997). Eskuin “arruntaren” (faxista ez zen eskuinaren) faxistizatze bat egongo zen, hau da moda faxistak bereganatuko zituen eskuin mota honek (Morodo, 1980). Argudio hau, eskuin “arruntaren” faxistatzea, oso boteretsua da eta gaur egun, frankismoaren inguruko eztabaidetan oinarritzko bihurtu da, hala ere argudio hau erabiltzen dutenen ondorioa ez da beti frankismoa faxista denik, izan ere, bide honetatik argudio berriak garatu bait dira.

Frankismoaren izaera faxista (edo izaera faxista horren gabezia) italiar faxismoarekin konparatuz baieztatu edo zalantzan jarria izan da. Hemen faxismoa eta frankismoa erkatzen dutenek aldeko argudio bat topatu dezakete, izan ere, italiar historiografian, nahiko adostua izan bait da frankismoa faxismoaren aldaera bat izan dela. Enzo Collotti italiar historialariak esaten duenez, frankismoa “faxismo katolikoa” izango zen, Italia eta Alemaniatik baino gertuago Austriaren “austrofaxismotik” edota Portugalen “salazarismotik” (1990). Luciano Casalik frankismoa “faxismo malgu” bat bezala definitzen du (2005).

Paradigma honi, aurrekoari egin bezala, kritikak ere egin zaizkio. Izan ere, Barrington Moore ikerlariak esaten zuen bezala, aurreko eredu teoriko horren akats nagusia, XX mendeko eskuineko diktadura guztiak (guztiek bait dute ezkerren aurkako euren errepresio kuota) faxista gisa hartzeko arriskuan datza (1973). Adibidez, Manuel Perez Ledesmaren arabera, ezin daiteke esan kapitalismoa ezkerrengandik edota langile iraultza batengandik “salbatzen” duen erregimen oro faxista denik, oso tankera ezberdinetako erregimenak topa bait ditzakegu krisi egoera baten errautsetan. Perez Ledesmak irauli egiten ditu “funtzionalisten” argudioak; arazoa goi kapitalaren interesak babestea bada, hori faxista ez den erregimen autoritario batek egin lezake erregimen faxista peto-peto batek baino hobeto, Ledesmaren aburuz (1994). Ledesmak

“diktadura pertsonal” edo “apaiz-militarren nagusitasuna” bezalako adierazpideak proposatzen ditu, “faxismoa” bezalako ginetik.

Gorago, Linzen ikuspuntua gehiago garatu dutenen artean (eta beraz frankismoa faxismo gisa identifikatzearen kontrako artean) Tusell, Payne edota Antonio Elorza aipatu ditugu. Kasu honetan, egile hauek kritikatzeko duten paradigmen artean, lehen aipatutako epitetoaren “erabilera moral-ideologikoa” aurkitzen dugu (Tusell), “faxismo” esanaz erregimena ahalik eta gehien gaitzetsi nahi izango balitz bezala, azterketa serio bat egin ordez. Tusellez gain, Alvaro Soto Carmonak eta Enrique Moradiellosek ere ohartarazten digute joera honen gainean. Hausnarketa hau kontutan hartzekoa da: faxismo hitzaren gehiegizko erabilerak, askotan faxismoa benetan zer zen hobeto ezagutzen galarazten digula (1993). Beste ikuspuntu bat errepresioarena da. Izan ere, paradigma honi egiten zaien kritiketan, errepresioak berez faxismoa auresuposatzen ez duela (Elorza, 1996). Errepresioaren dema hau oso interesgarria da, izan ere beste ikuspuntu batekin konektatzen du, halako erregimenetan herritarren aldetik ematen den babesa, “adostasuna” edota erregimenarekiko “jasangarritasuna”. Kontzeptu hau azken hamarkadetan nahiko ezaguna egin da erregimen faxistei eta faxisten antzekoei buruzko eztabaidetan, herria “mobilizatzeko” edota erregimenak herriarengan barneratzeko zuen gaitasuna eta erabiltzen zituen metodoak konparatzen bait dakar. Puntu honen gainean bigarren luzatuko gara.

Frankismoa faxismo bezala sailkatzearekiko eszeptikoa den beste bat, Julio Arostegui dugu. Arosteguiaren arabera, frankismoa faxismoa baino imitazio bat izan zen, hau da “sasifaxismo” antzeko bat. Bestalde, aurreko parrafoan aipatutako Tusell, Payne eta Elorzak, frankismo osoa faxismo termino azpian orobatzearen aurka egonagatik ere, “tentaldi faxista” edota “sinbologia faxista” aipatzen dutela.

Frankismoa faxismo soilik ezartzeak, badirudi frankismoaren gainean halako monolitismo bat auresuposatzen dela, edo behintzat hori da ikerlari batzuek ateratzen duten ondorioa, adibidez lehen aipatutako Miguel Angel Esteban Navarrok Manuel Tuñon de Larari eginiko kritikan agertzen dena. Esteban Navarroken arabera, ez da nahikoa frankista guztiek gutxieneko amankomun batzuk gordetzea erregimena faxistatzat jotzeko. Manuel Perez Ledesmak (1994) adibidez, frankismoa hiru etapatan bereizten zuen, etapa “totalitarioa” (1945 arte), etapa “enpiriko kontserbakorra” (145-160) eta etapa “tekno-pragmatikoa” (1960-1975). Guy Hermeten arabera (1974), frankismoaren ezaugarriak denborarekin batera aldakorrak izango ziren, batez ere hiru arlori dagokienez: populazioan zuen eraginari, dinamika sozialari eta erregimenaren

proiektuei. Guy Hermeten azterketa nahiko soziologikoa da, bere ustez aldaketarako inflexio-puntua 50 hamarkadan etorri zen, erregimenak Guda Zibilean parte hartu ez zuten erdi-mailako klaseak bereganatu nahi izan zituenean, babes-eremua nahi eta nahi ez aldatu egin omen zelako. Hermeten arabera, erregimenaren proiektua II errepublika ezabatzetik “oreka mantentzera” aldatu zen; populazioarekiko eraginari dagokionez, hasiera batean modernizazio autoritario honek nolabaiteko arrakasta izango bazuen ere, azkenean “modernizazio” honek erregimenaren desegitera eramango zituen baldintzak sortu zituen.

Egon izan da baita ere, ikuspegi marxista batetatik frankismoa “faxismo” gisa definitu baino, beste definizio batzuk aurkitzen saiatu izan denik, betiere “izpiritu marxista” horri jarraituz. Horietako bi izan ziren Benjamin Oltra eta Amando De Miguel (1978). Oltrak eta De Miguelek “bonapartismo kontserbakor” terminoa erabiltzen dute frankismoa deskribatzeko. “Bonapartismo” terminoa marxismoan (batez ere Marxen garaiko marxismoa) oso erabilia izan da; klase batek bere indarrekin nagusitu ezin denean, klaseen gaintetik armadan oinarrituz, pertsona karismatiko batek gidatutako erregimena izango zatekeen (argitu behar dugu Marxek bonapartismo terminoa ez duela erabiltzen hainbeste Napoleon Bonaparteren politika deskribatzeko, baizik eta 1851ean nagusitu zen Luis Napoleon Bonaparte edo Napoleon IIIarenarena). Bonapartismoak faxismoarekin zerikusirik badu, lider karismatikoaz gain, krisi egoera batean gizarte burgesa eta “ordena zibilizatua” langile mugimenduaren garaipenetik “salbatzea” izango litzateke, burgesiaren metodo zaharrak (parlamentarismoa, adibidez) nahikoa ez zirenean (hala irakurri zuen Marxek bonapartismoa 1848-51ko zikloan). Hori dela eta, baliteke Oltrak eta De Miguelek, paradigma honen muina eta esanahia errespetatuz “faxismo” hitza ordeztzeko, kontzeptu berri hau (frankismoari dagokionez) zirkulaziora ateratzea (Oltrak eta De Miguelek “fraide-faxismo” terminoa erabiltzen dute frankismoak inposatu nahi zuen ideologia definitzeko. “Fraide-faxismo” hau pasibista eta elizkoia izango zen eta ez mobilizagarria). Hala ere, termino horrekin ere ezin dira kritikak guztiz saihestu. Izan ere “Bonapartismo” terminoak, XX mendean, joko kanpo ematen du, testuinguruz kanpo, bonapartismoaren fase historikoa iragana zelako. Beste alde batetik, gogoratu beharra dago Luis Bonapartek boterea hartzen duenean “burgesia errepublikarraren” eta oligarkiaren itxuraz kontrako diskurtsu populista bat zeramala, ez aldekoa (hau da, “aurrerakoia” izango zen “atzerakoia” baino gehiago, izan ere Luis Napoleon Bonaparte eta Francoren erregimenen oinarri soziala nahiko ezberdina zen: hark klase apaletan babes handia zuen, Francoren erregimena

klase apalen kontrako guda baten ondorioz sendotu zen). Bestalde, kontutan izan behar da armadaren Estatu-kolpea Espainian ez zela izan armada klaseen gainetik ezarri zelako, baizik eta klase sozial baten proiektuaren parte izan zen (nahiz eta bide batez, klase sozial horren beste aktoreen gainetik jarri armada). Klase batek bestea menderatzeko ezintasunetik sortutako Estatu-kolpea zela (bonapartismoaren kasuan) esatea zalantzan jartzekoa da frankismoaz ari bagara, izan ere, Estatu-kolpe hori klase baten asmoetan bait zegoen.

Antzeko ildotik Mario Trinidad Sanchez aurkitzen dugu (1983), honek “bonapartismo” idatzi beharrean “Estatu korporatibo” idatzi zuelarik. Trinidad Sanchezen arabera, frankismoa “diktadura burges” bat zen, baina XIX mendeko tradizioarekin puskatzen zuen, Hori dela eta, kontzeptu hau lehenetsi zuen. Esan beharra dago kontzeptu honek espainiar eskuinean izan zuela oihartzunik, ordezkaritza-demokrazia klasikoaren ordezkari (sufragio unibertsal, aske eta parekidean oinarritutakoa), korporazio bidezko ordezkartzan sinesten zuelako, betiere Estatu indartsu eta autoritario batek mamituta (noski, klase ezberdinen “armonia” behartuko zuena, klase-borrokari tarterik utzi gabe). Trinidad Sanchezek “korporatibismo” terminoa erabiltzen du faxismo baino gehiago, korporatibismoa faxismoa baino orobiltzaileagoa eta zabalagoa delako (faxismoa korporatibismo mota bat izango litzateke).

Egia da Francoren erregimenak korporatibismotik zer edo zer izango zuela, batez ere herenen bidezko ordezkartza sistemari dagokionez. Baina aldi berean kontutan izan behar da Falangeak korporatibismoarekiko izan zuen ikuspegia bikoitza eta aldakorra izan zela (teorikoki, batzuetan sostengatu eta besteetan arbuaiatu egiten zuten). Bestalde, Trinidad Sanchezen ikuspegiari, lehenago aipatutako frankismoa faxismotzat dutenen ikuspegiari egin zaio kritika bera baina alderantziz egin litzaioke: hain termino orobiltzailea erabiltzearen, ezer gutxi argitu izana (izan ere Trinidad Sanchezen ikuspegiaren arabera, gerra-arteko Europako erregimen asko eta asko “korporatibistak” izango liratekeen, baina zer izango litzateke elkarrengandik bereizten dituen hori? Ez al litzateke ikuspegi hau “faxismo” terminoa hain “merke” jartzean Europako eskuineko erregimen guzti denak faxista direlarik baieztatzerako bidea zabaltzearen antzekoa, beste aldetik bada ere?).

Azken urteetan halako erdibideko bide bat joan da nagusitzen: frankismoaren berezitasunak Alemaniarekiko eta Italiarekiko ikertzen dituenak, baina betiere azken hauek erreferentzia gisa ezarriz, hau da, elementu faxistak (ez dezagun ahaztu frankismoa erregimen faxisten aroan jaio zela, eta nahi eta nahi ez erregimen hauek

eredu zirela) eta erregimen bakoitzaren berezitasunak bilbatzen dituen azterketak eginez. Aldi berean, euren lehen helburua ez da “galdera handiari” erantzun borobil bat ematea (hau da, frankismoa faxista bazen ala ez erantzutea) baizik eta frankismoaren barruan faxismoaren ezaugarriak (edo beste tradizio ideologikoetatik datozen ezaugarriak) aztertu eta hauen bilakaera zein izan den argitzea. Hau da, elementu dinamiko gisa ikusten dute frankismoa “erantzun handi” batek argitu dezakeen zerbait baino dinamikoagoa.

Ikuspegi honen arabera, faxismoa eredu bat izango bazen ere, erregimen barruko monolitismoa ukatzen dute (puntu amankomun batzuk onartzen dituzte) eta erregimenaren barnean hainbat indarren arteko korrelazio joko baten gainean ohartarazten gaituzte, indar korrelazio joko horrek II Errepublikan eskuineko sektore ezberdinen arteko harremanean izango luke bere jatorria. Indar korrelazio horren barruan, pixkanaka-pixkanaka, hasierako taldeen artean, halako “gutxieneko batasun” bat mamitzen hasi zen, behintzat helburu amankomunei zegokionean. Glicerio Sanchez Recio (1996), hori dela eta, frankismoa batzen zituen indar multzoari “koalizio atzerakoi” deitzen zion, zein “jatorri politikoen aniztasuna baina helburu politikoen bateratasuna” ezaugarri gisa zituen. Sanchez Recioaren arabera, Linzen “aniztasun mugatu” kontzeptua motz geratzen da, ezen linztar kontzeptuak talde ezberdinen arteko nolabaiteko borroka edota iritzi kontraktotasuna adierazten du, frankismoan halakorik eman ez zen bitartean (egon ziren tirabira ia bakarrak botere kuota handiagoa lortzearen izan ziren). Baina aldi berean, Sanchez Recio ez du esaten “gutxieneko batasun politiko” hori ezinbestean faxista izan behar zenik. Izan ere berak (1991 eta 1998) hainbat arrazoi jartzen ditu batasun hori faxista gisa ukatzeko: koalizio hori ideologikoki moldakorra zela (“akzidentalista” hitza ere erabili izan du noiz) edota FET-JONS alderdi bakarrak Estatua kontrolatzeko izan zituen zailtasunak. Gogoratu behar dugu Glicerio Sanchez Recio erdi-mailako koadro frankistetan aditua dela).

Beste erreferentziatzko ikerlari bat, Ismael Saz dugu (2004). Ismael Sazen arabera, frankismoa bete betean faxista izatera iritsi ez bazen ere (Sazen arabera, frankismoa “erregimen faxistetan faxistatik gutxienez zuena edota erregimen ez-faxistetan faxistena” zen), ezaugarri faxista asko izan zituen, frankismoaren zenbait fasetan dominanteak izan zirenak. Sazen arabera, frankismoan zeuden ezaugarri faxistak urriak zirela esatea berez Falange oso alderdi ahula eta txikia (Errepublika garaian eta Bateratzearen aurretik) zelako, guztiz okerra da; izan ere, aurretik, II Errepublika garaian, espainiar eskuinak faxismorantz biratu zuela, hau da “faxistatu” egin zela. Izan

ere, hau da, Ismael Sazek erregimen frankista deskribatzeko erabiltzen duen terminoa: “Estatu faxistatua”.

“Faxistatu” edota “faxistatze” terminoa hauek ez dira berez Sazek asmatuak, baizik eta ibilaldi luzea dute⁹, baita ere garai haietan erabiliak. Izan ere, bai Mussolini berak zein Stalinek erabili izan duten terminoa izan dugu, beraz faxismoa erregimen gisa zegoen garaian erabiltzen zen termino bat zen, faxismoak orduan zuen indarraren (eragiteko indarraren) seinale gisa. Termino honek badu meritu handi bat, hau da, alde batetik dinamismoa azpimarratzen du (faxismo gradua zerbait estankoa izango ez balitz bezala, erregimenaren ezaugarri faxista aldi berean sekula erregimen frankista totalizatzen ez duen baina erregimen frankistatik sekula desagertzen ez den elementu bat izango zen). Bestetik testuinguru historikoa ezartzen laguntzen du. Izan ere, frankismoa eman zen garaian (30 hamarkadan) faxismoa erreferentzia bat bilakatu zen Europako eskuindar gehienentzat (baita ere espainiarrentzat). Sazen arabera, nahiz eta bete-betean faxistak ez izan, gerra-arteko Europako erregimen gehienak hurbilago zeuden totalitarismotik autoritarismotik baino, eta hori Europako eskuinak izan zuen eboluzioari dagokio (eboluzio honek faxismora hurbiltzen zuelarik). Berriz aipatzen dugu, 20 hamarkadan eta batez ere 30 hamarkadan faxismoa Europar eskuinarentzat erreferentzia bat izan zela (adibidez, garaipen antifaxistaren zutarrietako batek, Winston Churchillek Mussolini miresten zuen). Sazen arabera “faxistatze” termino hori faxismoa erreferentzia gisa, beraz erakargarritasun polo gisa jokatzeko gai zen garaian soilik da erabilgarria, hau da, Noltek “faxismoen garai” deitzen dion garai horretan (1967); ez beste testuinguru batean (beste testuinguruetan faxismoaren ideiak ez zuelako hainbeste indar kontinente oso bateko joera bat lekualdatzeko: izan ere Sazek bere argumentuaren defentsan aipatzen du “guda-artean” –askotan aro kronologiko bakartzat hartzen dena barne-eboluzioak ikusi gabe- eskuinak izandako eboluzioa: 1918ko europar eskuina eta 1935koa, esaterako, ez da eskuin bera). Eskuinaren barnean faxismorantz ematen den lekualdatzea da eskuin “faxistatu” hori eragiten duena. Ismael Sazek berak dio elkarreragite hau azpi-baloratua eta azpi-ikertua izan dela historiografian (2004: 86).

Beste alde batetik “faxistatu” terminoak badauka (frankismoari buruz ari bagara) beste abantaila bat; hau da prozesu bat islatzen duela. Hau da, eskuin ez-faxista “faxistatu” egin zen gisan, ideologikoki kontrako ibilbidea ere har zezakeen (eta beste alde batetik, Francoren erregimenaren barruan ematen zen faxisten eta ez-faxisten

⁹ Hala ere, denak ez daude termino hauekin ados, adibidez René Remonden arabera (1982: 197), “erregimenak sailkatzeko saihesteko” modu bat da hau.

arteko indar korrelazioa edo balantza alda zitekeen). Horregatik, prozesu bat eta aldi baterakotasuna irudikatzen dituen heinean, frankismoa bezalako erregimen bat (ez dezagun ahaztu Noltek deskribatutako “faxismoaren aroaz” gaindi irauten duten diktadura bat izan zela frankismoa) eta bere iraunkortasun eta konplexutasuna deskribatzeko egokia izan daiteke, indar korrelazio horretan bi elementu anitzen joko batek bestea guztiz deusezten ez duen “zero batuketaren joko” gisa planteatzerakoan (parabolaren asintoten jokoaren gisan), frankismoaren “aldaketa” esplikatu dezake (1945 ostean) frankismo beraren oinarriak zalantzan jarri gabe, eta noski, frankismoaren barruan elementu faxistak desagertu gabe (nahiz eta nagusitasuna galdu).

Sazen ustez, erregimen frankistan faxistek guztizko garaipena izan ez zutelako ezin da esan frankismoa bete-betean erregimen faxista bat zenik. Izan ere, Falangeren ahuldadea kontutan hartu behar dugu, Errepublika garaian oso alderdi txikia izanik eta “erregimenaren alderdia” bihurturik (goitikako iniziatiba baten bidez, ez dezagun ahanzi), beste hierarkia batzuen menpe, Francoren hierarkiaren menpe esaterako, agertu zen. Sazen ustez, espainiar faxismoaren ahuldadea ez da (Italia eta Alemaniarekin alderatuz) ustezko modernizatzeko falta baten ondorioa, baizik eta barne inguruabarren emaitza (izan ere, Espainiar Estatuko eskualde modernizatuetan burgesiak ez zuen faxismoaren alde egin, adibidez Euskal Herrian zein Katalunian). Ismael Sazek dionaren arabera, guztiz okerra da faxismo indartsu bat ezinbestekoa izan behar dela pentsatzea, izan ere bete-betan faxistak ziren alderdiak masazko bihurtzea eta boterea hartzea salbuespena izan bait zen. Gainera, falangista “zaharrek”, Bigarren Mundu gudan zehar, posizioak galdu zituzten erregimenaren baitan: adibidez Serrano Suñer kargugabetzea, 1942 urtean eman zena.

Sazentzat “faxistatze” terminoa (“eskuin faxistatu” edota “erregimen faxistatu” zentzuetan erabiltzen dena) bukaera baino, “abiatze puntu” bat da, osterako ondorio batzuetara iristeko (izan ere Sazen arabera, geroz eta adostasun handiagoa ezartzen hasi da, oinarrian Linzen aldekoak izan zirenak ere frankismoaren ezaugarri faxistak aintzatesten dituztelako)¹⁰. Honela, “alderdi faxista indartsurik gabeko erregimen faxista edo ia-faxista bat” eta “ikur eta propaganda faxistak erabiltzen zituen eta eskuin faxistatu batean oinarritzen zen guztiz faxista ez zen erregimen bat” kontzeptuak bilbatzen dira. Hau frankismoaren elementuetan ikusten da, askotan anbiguoak direnak (faxismotik zein erreazionarismo klasikotik edaten dutenak). Adibidez, goi-mailako

¹⁰ Adibidez, lehen aipatutako Javier Tusell eta Stanley Payne. Juan Jose Linzek ere “ezaugarri faxistadun erregimen autoritarioa” bezalako esapideak erabili izan ditu (1991).

klaseen aliantza kontrairaultzaile batek eraman zuen Franco boterera, baina aliantza horren muinean ez zeuden faxistak (falangistak), militarrek baizik (eta kolpea eman zuten militarren artean ezberdintasun sakonak zeuden ideologikoki, are gehiago, falangistak gutxieneoak ziren); bestalde kaudilloaren teoria zabaldu zuen baina erreferentzia erlijiosoei lotua; ekonomia korporatiboa martxan jarri zuen baina ez italiarren eta alemaniarrek ezarritako mailan; eta azkenik ondorengotza sistema monarkia baten oinarritu zuen (oso heterodoxoa faxista baten kasuan). Hau mentalitate ezberdinen arteko joko baten logikan uler genezake, erregimen frankistaren zuzendaritzan hainbat ideologiatako pertsonak eta baita hainbat mentalitate elkarbanatzen zituzten pertsonak aurkitzen ditugulako, eta horietan faxismoa momentu batean nagusi izan zitekeen, baina ez eskusiboa.

Izan ere, Sazen arabera, 1941etik aurrera, Estatu monopolizatzeko Falangeren saiakerak arrakastarik ez izatera kondenatuta zeuden. Izan ere, Falangeak Estatuari profil politiko handiagoa eman nahi izan zion, baina kale egingo zuen. Falangearen posizio galtzetik aurrera, nahiz eta lehen esan bezala ezaugarri faxistak sekula desagertu ez. Lehengo gogoratuz, kultura politiko faxistak bere nagusitasuna galduko zuen erregimen barruan, beste kultura politiko baten, hau da, nazional-katolizismo atzerakoi klasikoaren mesedetan. Hori nabaritutako zen, adibidez, erregimenaren aldizkari teorikoetan geroz eta gehiago “sustrai espainiarrak” aldarrikatzean, berezkoak, eta “kanpoko eraginak” geroz eta gehiago arbuiatzean (Portero, 1978).

Ismael Sazek ez du bat egiten Tuñon de Lararekin honek frankismoaren eboluzioa kanpo presioengatik edo kanpo eraginengatik eman zela dioenean. Sazen arabera, barne korrelazioak garrantzia handiagoa du frankismoaren eboluzioan. Ikusi dugun bezala, Falangeren kontrako kolpe gehienak II Mundu Guda bukatu aurretik izan ziren, eta are Stalingradeko borrokaldia baino lehenagotik. Ardatzaren porrotak prozesu hori azkartu egingo lukeen, baina inolaz ere ez hastapena eman. Azken finean, bere arabera, Italiarekin edota Alemaniarekin alderatu beharrean, zuzenena Vichyko erregimenaren Frantziarekin alderatzea izango litzatekeen. Izan ere, bietan zen berezko ezaugarri faxista ahula (erregimenak boterea hartu baino lehen), bietan kolpe militar baten bidez ezarri zen erregimena (Vichyko Frantzia kanpoko armada baten kolpe militar baten ondoren etorri bazen ere), bietan egongo zen eskuin faxistatu indartsu bat,

ideologo atzerakoien erreferentzia bihurtu zelako faxismoa (Accion Españolako eta Action Françaiseko ideologoaren artean antzekotasun handiak zeuden)¹¹.

Bitarteko posizioa mantentzen duen beste egile batzuen artean Joan Maria Thomas dugu (2001). Joan Maria Thomàsen ikuskeraren arabera, frankismoak galtzaileak bazter uzten dituen momentutik aurrera, faxismoaren proiektua, hau da, naziokide guztiak komunitate bakar batean integratzea eta mobilizatzearen proiektua betetzea oso zaila izan daiteke. Izan ere, errepresioaren eta herri-babesaren gai hau interesgarria izan daiteke erregimenaren izaera neurtzeko eztabaida honetan.

Gregory Luebbert (1997) eta Julian Sanz Hoyak (2008) frankismoak, guztiz faxista izan ez arren, azken finean, krisi egoera bati “irtenbide faxista” eman ziola diote. Horretan bai baduela Alemanian eta Italian eman zirenen gertakarien antzik. Hala ere ezaugarrien aldetik bai batek zein besteak diote ez zela faxismo oso bete frankismoarena, Luebbertek konkretuki “faxismo oso urtua” esaldia erabiltzen du.

Eztabaida honek oraindik zabalik jarraitzen du, eta ez dirudi laster batean itxiko denik. Hala ere, aldaketa bat eman da: orain “galdera handia” berehalakoan erantzuten eta hortik aurrera argudioak ematen saiatu ordez; alderantzizko bidean jokatzen dute, hau da, lehenik frankismoaren ezaugarriak aztertzen dituzte gero erantzun bat (borobila izanen ez dena) emateko. Hau da, eztabaida honetan urtean gero eta gehiago pasatu ondoren, erantzunak ez dira hasieran ziren bezain borobilak.

Erregimen frankistari buruzko ikuspegi ezberdinei egindako gainbegiratu honen bidez, amankomuneko minimoak ezarri genitzazke. Alde batetik frankismoa sortzeko arrazoi historikoek erregimen hau eta erregimen faxistak parekatzen dituzte. Erregimen frankista, erregimen faxistak bezalaxe “krisi egoera” batean sortzen da, hau da “zibilizazio burgesa” amildegiaren (langile iraultzaren) aurrean dagoen une batean. Faxismoak, bortizkeria erabiliz eta aurreko demokrazia burgesa ezabatuz (faxisten arabera iraultza errazten duen erregimen mota izaki), erregimen totalitarioa ezartzen du. Totalitarioa diot izan ere (Fontanaren aipatutako argudioekin bat eginik), frankismoaren lehen fasean, kanpoko presio politikorik ez zuenean eta beraz autonomoagoa zenean. Bai barrura begira (legak) zein kanpoko harremanetan Ardatzean bilatuko zuen inspirazioa Espainiak. (Espainiak Alemaniarekin eta Italiarekin izango zituen harremanik handienak, ez soilik politikoak baizik eta baita ere ekonomikoa, bere interes ekonomikoen kalterako izan bazen ere –hurrengo kapituluetan ikusiko dugun bezala-).

¹¹ Roger Griffinek ere (1993) aipatzen ditu bi erregimenen arteko antzekotasunak.

Hain zuzen Guda Zibila izan zen Estatuaren “totalitarizazioa” bermatu edota erraztu zuena; bai II errepublikako eskuin anitza helburu bakar batean kontzentratuz joan zelako (“mito mobilizatzailerik” bilakatu zen Guda Zibila) eta noski, Guda Zibilaren beharrianak hala zirelako. Proiektu politikoa eta beharrian praktikoei bat egin zuten, edo hobe esanda beharrian praktikoei proiektu politikoari bidea egin zioten (konparatzekoa da Francoren Estatu-kolpeak izan zuen babes sozial eta politikoa eta 1932an Sanjurjoren Estatu-kolpeak izan zuena). 1936ko otsailetik aurrera eskuineko alderdi guztiek Estatu-kolpea bilatzen zuten.

Beraz, Estatu-kolpea eta Guda Zibila izan ziren Estatuaren faxistatzea erraztu zutenak, baina beste alde batetik guztiz faxistatzea trabatu zutenak. Izan ere, eskuindar indar guztiak ezgai izan zirenez botere euren aldetik eskuratzeko, azkenean Armada agertu zen eskuindar alderdiei arazo hura “konpontzeko”. Eta behin Estatu-kolpea emanda Armadak edota Francoren inguruko zirkuluak ez zuten Estatu/boterea fakzio jakin baten menpe utziko. Oro har, fakzio denak izan ziren beharrezkoak euretako bat ere gailendu ez zedin. Eta ere barean, ideologikoki fakzio denen arteko batuketa edota amankomunitasun bat, “sinkretismo doktrinala” (aldi berean mobilizatzailerik erregimena babesteko, baina despolitizatzailerik erregimen aurreko eskuindar ideologiekiko) bilatzen zuen frankismoak. Kasu horretan, alderdi faxistari, Falangeri, Estatu monopolizatzea ezinezko egin zion honek. Izan ere, Falangea oso alderdi ahula zen Estatu-kolpea baino lehen, eta Estatu-kolpea eta gero ere, beti menpeko posizioetatik arituko zen, erabat kontrolatuko zuen eremu bakarra propagandarena izango zen, eta gehiago izango zen erregimenaren mesedetarako bere proiektu propioen mesedetarako baino. Beste alde batetik, nahiz eta alderdi bakar bezala ezarri, Falangeak (edo hobe esanda Falange tradizionalista, horratx falangismoaren menpekotasunaren beste adierazle bat) ez zuen bere menpeko kontrol totalitariorik ezartzeko gaitasunik. Ikusiko dugun bezala, Falangearen aparailua nahiko ahula zen.

Hori dela eta, zalantzan jarria izan da baita ere izaera totalitariorik, frankismoa totalitariorik baino autoritariorik izan zitekeela edota azken urteetan autoritarismorantz eboluzionatu zuela esanez. Hala ere, kontutan izan behar dugu, alderdi indartsu baten faltan bazen ere, beste organismo batzuek beteko zutela lan hori, adibidez, Armadari eta batez ere Francori leialak zitzaizkion gizonak (nahiz eta askotan alderdi faxista erabili paper hori betetzeko; Dionisio Ridruejok atsekabez esan zuen Falangen kargua hartzeko meritu militarrek baino gehiago balio zutela “guda merituek”, alderdiak jada ez zela ideologia faxista bilatzen zuen alderdi bat, baizik eta armada-merituak lehenesten zituen

alderdi bat). Praktikan autoritarioa edo totalitarioaren arteko zanga askotan ezabatu egiten da maiz (kategoria horien erabilerak badu interes politikotik asko), batez ere askotan marra gorri bezala alderdi totalitarioa (eta honen nagusitasuna) ezartzen denean. Frankismoak ez zuen alderdi totalitario klasikorik izan (ez zentzurik bete eta zorrotzenez) baina horrek ez zion galarazi forma totalitarioak bereganatzeko.

Beraz, Falangearen eta Guda Zibilaren arteko harremana paradoxikoa izan zen. Izan ere Guda Zibilak katapultatu zuen Jose Antonio Primo de Riverak fundatutako alderdi botere posizioetara, bestela modu batean lortuko ez zituen posizioetara (eta, itxuraz behintzat, kompetentzia politikorik gabeko posizioetara). Baina beste alde batetik, Guda Zibilaren dinamikak eraman zuen Falange autonomia politikoa galtzera. Hala ere, gauza bat ez dugu ahantzi behar: Falangek berak eta bi egin zituela Guda Zibila probokatzeko eta Falangeren zuzendariek onartu egin zutela Guda Zibilaren dinamika eta bere ondorioak. Francok ez zuen Falange “bahitu”, Falangek berak onartu zuen Guda osteko markoa, edota marko honen oinarriak (nahiz eta gero, marko horren barruko hegemonia-borroka horretan galtzaile atera).

Hegemonia borroka horretan galtzaile atera izanak ez du esan nahi erregimenaren ezaugarri faxistak erabat galdu zirenik. Egia da beste era bateko ezaugarriak nagusitzen ari zirela (adibidez II Errepublikan eskuin katoliko-monarkikoak proposatutako “demokrazia organiko” formak, edota II Mundu Guda ostean agertuko ziren justifikazio teoriko berriak, Espainiako historian gehiago oinarritzen zirenak “berrikuntza” faxistetan baino), baina aurreko ezaugarriak ez ziren guztiz galdu: Falangek alderdi bakarra izaten jarraituko zuen (eta “etapa faxistan” zehar monopolio izan zuen arloetan monopolioa izaten jarraituko zuen) Izan ere, hori izan zen espainiar erregimenaren eta espainiar alderdi faxistaren berezitasunik nabarmenena (eta agian giltzarria izan zena): Europar alderdi faxista bakarra izan zen II Munduan ostean boterean jarraitu izan zuena, eta ez aldi baterako, beste hiru hamarkadatan baizik. Izan ere, erregimenaren “moldatzeko gaitasuna” izan zen hori bermatu izan zuena, erregimenaren mugak zabaldu edota hautsi gabe. Paradoxikoki, Falangeren porrot politikoa (baldintza ezin hobeetan) izan zen falangeren iraunkortasuna bermatu izan zuena.

Parte batean, Sanchez Recioek esango zukeen moduan erregimen frankista osatu zuten familia ezberdinen “jatorri aniztasun” hori izango zen frankismoaren nolabaiteko “moldatzeko gaitasuna” bermatuko zuena. Moldatzeko gaitasun hori onuragarria izan zen erregimenarentzat, batez ere 40 hamarkadako bigarren zatian. Hala ere, ikusteke

dago erregimena, azken finean onuragarri izango zen faktore horretaz jakitun izan zen, eta bazen noiztik izan zen; edo beste alde batetik plan uniformizatzaileak (“sinkretismo doktrinalean” bada ere) zenbaterainokoak izan ziren. Hala ere, ez da ahanzi behar, Ardatzak II Mundu Guda galdu aurretik, faxismoa modan zegoenean edo erreferente bat zenean (eskuinarentzat noski), eskuineko familia ideologiko ezberdinak euren ideologia faxismora hurbiltzen saiatuko zirela (bai teoria zein praktika arloan). Beraz, nolabait esan dezakegu 1936an hasita eta 1939an prozesua beteta, Espainian erregimen faxista bat ezarri zela (matizazio guztiak onartuta); noski, bere berezitasun historiko zein praktikoekin, zeinak “defaxistatza” jokatzea ahalbideratuko zion (eta horrek Italia, zein Alemaniako erregimenengandik bereizi zituen, eta bere iraunkortasuna bermatu zuen). Horregatik, halako prozesuak azaltzeko oso baliagarriak dira “erantzun handia” eman baino prozesu dialektikoak eta dinamikoak azaltzen dituzten kontzeptuak, Ismael sazek proposatutako “erregimen faxistatua” edo “faxistatza” kasu.

Bibliografia

- BOTTI, A. (1991-92): «Los fantasmas de Clío. A propósito del franquismo y fascismo en la perspectiva de la historia contemporánea», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea* aldizkaria, 8-9, 21-34.
- BOTTI, A. (1998): «El franquismo en la historiografía italiana y la mirada del otros sobre los relatos de otras miradas» *Ayer*, 31, 127-148.
- BRACHER, K. D. (1983): *Controversias de la historiografía moderna sobre fascismo, totalitarismo y democracia*, Alfa, Bartzelona.
- BURRIN, P. (1988): «Politique el société: les structures du pouvoir dans l’Italie fasciste et l’Allemande nazie», *Annales*, 3, 615-637.
- CASALI, L. (1990): «Introduzione. Il fascismo spagnolo», *Annale* 6, 7-37 .
- CASALI, L. (2005): *Franchismo. Sui caratteri del fascismo spagnolo*, Clueb, Bologna.
- CASANOVA, J. (1992): «La sombra del franquismo: Ignorar la historia y huir del pasado» in ASKOREN ARTEAN: *Fascismo y violencia en Aragón, 1936-1939*, Siglo XXI, Madril, 81-87.
- CENARRO, A. (1998): «Muerte y subordinación en la España franquista: el imperio de la violencia como base del Nuevo Estado» *Historia Social*, 30, 5-22.
- COLLOTTI, E. (1990): «Cinque forme di fascismo europeo. Austria, Germania, Italia, Spagna e Portogallo», *Annale*, 6, 41-55 .

- DIMITROV, G. (1976): *Escritos sobre el fascismo*, Akal, Madril.
- ELORZA, A. (1996): «Mitos y simbología de una dictadura», *Bulletin d'Historie Contemporaine de Espagne*, 24, 47-68.
- ESTEBAN NAVARRO, M. A. (1987): «La categorización política del Franquismo: un análisis de las principales aportaciones historiográficas» *Brocar: Cuadernos de investigación histórica*, 13, 11-26.
- FONTANA, J. (1996): «Introducción: Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo», in FONTANA, Josep (zuz.): *España bajo el franquismo*, Crítica, Bartzelona, 9-38.
- GENTILE, E. (1995): *La via italiana al totalitarismo. Il partito e lo Stato nel regime fascista*, La Nouva Italia Scientifica, Erroma.
- GENTILE, E. (2004): *El fascismo. Historia e interpretación*, Alianza, Madril.
- GIL PECHARROMAN, J. (1994): *Conservadores subversivos. La derecha autoritaria alfonsina. 1913-1936*, Eudema, Madril.
- GRIFFIN, R. (1993): *The nature of fascism*, Routledge, Londres-New York.
- HERMET, G. (1977): «La España de Franco. Formas cambiantes de un regimen autoritario» in TUÑON DE LARA, M. (zuz.) *VII Coloquio de Pau. De la crisis del Antiguo Régimen al franquismo*, Cuadernos para el diálogo, Madril.
- HERMET, G. (1994): *L'Espagne de Franco*, Armand Colin, Paris.
- LINZ, J. J. (1978): «Una teoría del régimen autoritario. El caso de España», in PAYNE, Stanley (zuz.): *Política y sociedad en la España del siglo XX*, Akal argitaletxea, Madril, 205-263.
- LINZ, J. J. (1991): «La crisis de las democracias» in CABRERA, M. et al: *Europa en crisis 1919-1939*, Pablo Iglesias, Madril, 231-280.
- LUEBBERT, G. (1997): *Liberalismo, fascismo o socialdemocracia. Clases sociales y orígenes políticos de los regímenes de la Europa de entreguerras*. Pressas Universitarias. Zaragoza.
- MALEFAKIS, E. (2000): «La dictadura de Franco en una perspectiva comparada» in GARCIA DELGADO (koord.): *El juicio de la historia*, Temas de hoy, Madrid, 11-55.
- MARÍN I CORBERA, M. (1998): «Fascismo en España. Política local y control gubernativo en la Cataluña franquista: ¿Fue el porciolismo una fórmula aperturista?» in *Hispania*, 199, 655-678.
- MOLINERO, C. eta YSÀS, P. (1997): *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*, Eumo argitaletxea, Bartzelona.

MONTERO, J. R. (1977): *La C.E.D.A. El catolicismo social y político en la II República*, Revista de trabajo, Madril.

MONTERO, J. R. (1987): «Entre la radicalización antidemocrática y el fascismo: Las Juventudes de Acción Popular», *Studia Historica*, 4, 101-119.

MOORE, B. (1973): *Los orígenes sociales de la dictadura y la democracia*, Península, Bartzelona.

MORODO, R. (1980): *Acción Española: Orígenes ideológicos del franquismo*, Júcar, Madril.

NAVARRO, V. (2001): «¿Franquismo o fascismo?» in *Sistema*, 115, 70-77.

NOLTE, E. (1967): *El fascismo en su época. Action Française. Fascismo. Nacionalsocialismo*, Península, Madril.

OLTRA, B. eta DE MIGUEL, A. (1978): «Bonapartismo y catolicismo. Una hipótesis sobre los orígenes ideológicos del franquismo», *Papers. Revista de Sociología*, 8, 53-100.

PEREZ LEDESMA, M. (1994): «Una dictadura «por la gracia de Dios» *Historia Social*, 20, 173-193.

PORTERO, J.A (1978): «La revista de Estudios Políticos (1941-1945)» in RAMÍREZ, M. (zuz.): *Las fuentes ideológicas de un régimen (España 1939-1945)*, Portico, Zaragoza, 27-54.

POULANTZAS, N. (1979): *Fascismo y dictadura: La III Internacional ante el fascismo*, Siglo XXI, Madril.

PRESTON, P. (1997): *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*, Península, Bartzelona.

REMOND, R. (1982): *Les droites en France*, Aubier, Paris.

SANCHEZ RECIO, G. (1991): «En torno al régimen franquista. Revisión de una antigua polémica», *Análes de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*, 8-9, 9-19.

SANCHEZ RECIO, G. (1996): *Los cuadros intermedios del franquismo*. Instituto Juan Gil-Albert, Alacant.

SANCHEZ RECIO, G. (1998): «La polisemia de los conceptos historiográficos: los análisis sobre el fascismo y el franquismo», *Bulletin d'Histoire Contemporaine d'Espagne* aldizkaria, 27, 181-196.

SANZ HOYA, J. (2008): *La construcción de la dictadura franquista en Cantabria (1937-1951)*, Ayuntamiento de Torrelavega-Universidad de Cantabria, Torrelavega/Santander.

SAZ, I. (2003): *España contra España*, Marcial Pons, Madril.

SAZ, I. (2004): *Fascismo y franquismo*, PUV), Valentzia.

SOTO CARMONA, A. (1993): «Historiadores y primer franquismo», *Revista de Occidente* 223, 103-122.

THOMÀS, J. M. (2001): *La Falange de Franco. Fascismo y fascistización en el régimen franquista (1937-1945)*, Plaza&Janés, Bartzelona.

TRINIDAD SANCHEZ, M. (1983): *La gestación de régimen corporativo y la polémica sobre Costa*. Universidad Complutensen aurkeztutako tesia, Madril.

TUÑÓN DE LARA, M. (1977): «Algunas propuestas para el análisis del franquismo». *Ideología y sociedad en la España contemporánea. Por Un análisis del franquismo*, Cuadernos para el diálogo. Madril, 89-102.

TUSELL, J. (1996): *La dictadura de Franco*, Altaya, Madril.